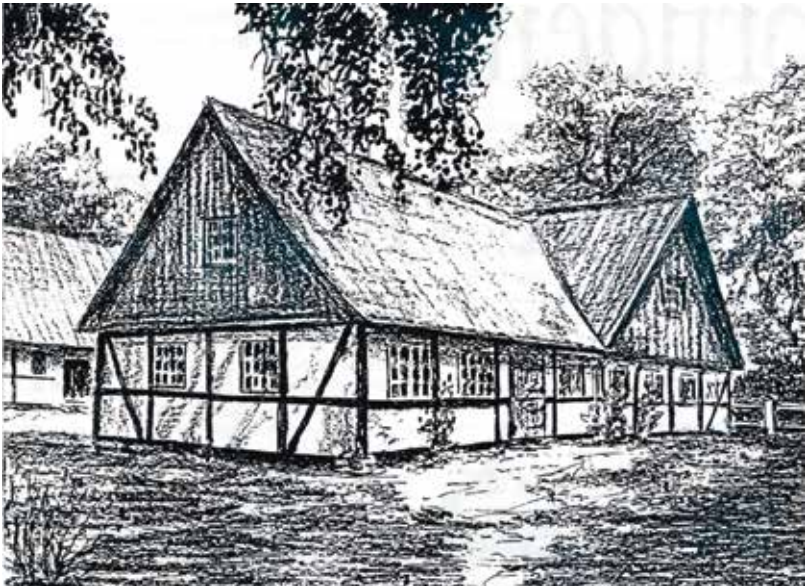

Lokal Historisk Forening for Falsø Egnen

Efterår 2015

Skovfogedhuset i Fledskov, Nyrupvej 49, tegnet af Hans Henrik Tofte (1994)

Baronen og skovfogeden

– træk af Ugerløse sogns historie

Den 12. januar 1989 holdt Poul Carlsen et foredrag i Ugerløse Præstegård. Foredraget tog udgangspunkt i en dagbog skrevet af baron Michael Herman Løvenskiold fra tiden 1776 til 1795 med en afbrydelse i 1781-88 og Niels Rolsteds slægtsbog, som blev skrevet for ca. 180 år siden¹. Følgende er den let bearbejdede tekst til foredraget (ved Marina Wijngaard).

Udskiftningen

I 1988 fejrede Danmark 200-årsdagen for stavnsbåndets ophævelse². Den 20. juni 1788 står som en symbolsk dato for alle de landboreformer, som i virkeligheden strækker sig fra midten af 1700-tallet til et godt stykke ind i det 19. århundrede.

Baroniet Løvenborg strakte sig sydpå fra Løvenborg over Regstrup, Nr. Jernløse, Søstrup, Ny Vænge, Holløse, Sdr. Jernløse, Søndersted, Undløse, Østrup til Ugerløse sogn og da især Brændholt, Nyrup og skovene Østrup, Ny Vænge, Syvendeskov og Fledskov. De første landboreformer gik ikke på stavnsbåndets ophævelse, fjernelse af hoveriet og udskiftning fra fællesskabet. Stavnsbåndet var indført i 1733³ dels for at

sikre, at det fornødne antal bønderkarle forblev på landet for at kunne blive udskrevet til militærtjeneste, og dels for at have et tilstrækkeligt antal karle til at overtage fæstegårdene. Under dårlige tider havde det vist sig, at de ellers trak fra landet til byerne eller sydpå til Holsten, hvor vilkårene var bedre. Fra 1746 blev det endog tilladt at tvinge en bondekarl til at tage fæste, eller som det hed *'blive sat til en gård.'* Vilkårene for landbruget var yderst ringe, og en kvægpest udryddede en væsentlig del af den danske kvægbestand. Fra midten af 1700-tallet steg kornpriserne imidlertid, og det gav naturligvis inspiration til at øge kornproduktionen. Det kunne ske på flere måder. Arealerne kunne øges ved inddragning af det fælles overdrev, vandlidende arealer kunne afvandes, og en bedre omdrift af jorden kunne give større foldudbytte. Alt dette hjalp ikke den enkelte bonde, men kun godsejeren, der på et tidligt tidspunkt havde fået sin egen jord udskiftet fra fællesdriften. Folk på landet boede næsten alle i landsbyen omkring kirke, kro og gadekær. Uden om lå de tre vange: rugvangen, bygvangen og brakvangen, der lå hen med selvsået græs og urter. Uden for by-

markerne lå overdrevet med vedvarende græs, krat eller urørte stensamlinger, som man ofte var fælles om med nabolandsbyen.

At inddrage det fælles overdrev krævede derfor en skeldragning, og den kunne ofte være svær at få gennemført. F.eks. skeldragningen mellem Ugerløse og Ubberup voldte store vanskeligheder.

Udskiftningen af de dyrkede arealer skabte endnu større problemer. Her blev man rigtigt klar over, hvor mange lodsejere en by havde. I Ugerløse var det Bonderup, Tølløsegården, Københavns Magistrat, Roskilde Domkirke, Sonnerupgård ved Hvalsø, Løvenborg, præsten i Tåstrup og selvejerer madam Dyrhund i kroen.

I 1785 var repræsentanter for disse lodsejere forsamlede i kroen med undtagelse af Sonnerupgård, hvis

ejer ikke var interesseret i en omfordeling af jorden, hverken ved handel eller mageskifte. Han kunne tilsyneladende påvise, at ingen af hans fæstebønder var interesseret i nogen forandring. Det blev derfor nødvendigt med et brev fra landets førsteminister, der gjorde ejeren opmærksom på, at efter den nye forordning⁴ kunne han slet ikke undslå sig for at deltage i

¹Løvenskiolds dagbog findes i Landsarkivet. Rolstedes slægtsbog: www.aneportalen.dk/rolsted.

²Stavnsbåndet blev ophævet, dog ikke for mænd mellem 14 og 36 år. Stavnsbåndets løsning trådte først i kraft for alle i 1800.

³Stavnsbåndet blev indført i 1733 for mænd mellem 14 og 36 år, og i 1742 udvidet til at gælde mænd mellem 9 og 40 år.

⁴Forordning af 1781. De ældre bestemmelser blev heri samlet, og det blev henstillet, men ikke pålagt at skaffe jord til husmændene

Løvenborg (foto: Inge-Lis Madsen, 2015).

denne proces, og at alle lodsejere skulle deltage i udgifterne til denne udskiftning, hvis flertallet ønskede den. Senere blev det sådan, at hvis blot én ønskede udskiftning, skulle den gennemføres.

Løvenborg købte en del af gårdene og ved de forenklede ejerforhold kunne selve udskiftningen finde sted. Hver bonde fik samlet sin jord på et sted, eller han fik et stykke agerland et sted og et stykke eng og en lille moselod til hver gård med henblik på fremskaffelse af de fornødne tørv.

Baron Løvenskiold var en fremskridtsmand og en bondevenlig godsejer. Hans far havde på et meget tidligt tidspunkt, omkring 1770, udskiftet jorderne i Østrup, men nu gjaldt det så Ugerløse sogn.

I dagbogen kan man følge begivenhederne, men først efter 1793 kommer der for alvor fart på, for da er der i 1792 udstedt en forordning, der giver godsejeren ret til at pålægge fæstebonden en afgift på 4 % af udskiftningsudgifterne og efter udskiftningen en forhøjelse af landgilden.

Af baronens dagbog for år 1794:

14. sept.: *Inspektør Lund kommet her for at afsætte Ugerløses udskiftning. 5 udflyttere bliver der.*⁵

16. sept.: *Vejret mindre koldt, men klart, kørt sten til stengærdet mod Nyrup mark og pløjet og pløjet med to store plove i Syvendeskoven, beset den indgravede vej til Stengården, som er herlig.*

17. sept.: *I dag afsættes lodderne på Ugerløse mark. Der pløjes med to store plove i Niels Madsens vænge.*⁶ *To koner sanker sten af hvedemarken nr. 5.*

18. sept.: *Ugerløserne trak lod om deres udskiftede lodder i aftes.*

27. sept.: *Lars Christophersen i Ugerløse klar over, at han har gødet før udskiftningen. 7 skp. – land på Lars Nielsens lod og 3 skp. på Lars Savskæreres, som han forlanger undersøgt, hvilket er bevilget.*⁷

3. okt.: *Sendt 2 fjerdinge smør med Johan til København, haver 11 ottinger Evret smør i behold.*⁸ (Samme dag køber han en hest af Hans Jensen til at slæbe sten.)

5. okt.: *Acorderet med Holstenerne for rydning af 10 tdr. for 120 rdl. Reinboth⁹ er kommet her for at udvise ege til bygninger i Ugerløse.*

7. okt.: *Udvist Fledskov 34 ege til gavntømmer, ventes 60 stk. 4 alen stolper, 300 3 ½ alen og 42 løsholter.*

10. okt.: *Ugerløse bønder acorderet i stedet for udskiftningsomkostninger.*

a. *strax alle indtægter af huslodder og gårdspladser.*

b. *at køre gødning ud om sommeren på brakmark ved Mineslyst.*

c. *erlægger hver mand 1 favn brænde og indboerne ½. Disse mænd er meget stræbsomme, sætter glusk¹⁰ gærder. Johan Rasmussen, Stengården længes efter Holstenerne for at rydde jord, der skal ristes¹¹ til byg.*

Mineslyst

Udskiftningen gik ud over flere mindre landsbyer. I Ubberup (udskiftet i 1784) var der kun 1 gård tilbage. Landsbyen Sonnerup bestod af kun 2 gårde og et par huse. I den ene gård boede fæsteren Christopher Arildsen, og beboerne i den anden betegnes i 1787 som tjenestefolk. Denne landsby ønskede Løvenskiold at nedlægge og i stedet at oprette en avlsgård. Det bød på flere fordele. Både Løvenborg og Vognserup var forpagtet ud, men på en avlsgård med lønnet personale kunne der bedre eksperimenteres inden for landbrug. Løvenskiold opkøbte den tiende, som bønderne skulle aflevere til konge, kirke og præster, og han omsatte disse produkter, der blev afleveret i naturalier, mod til gengæld at indbetale værdien heraf til rette vedkommende. Fra Ugerløse-egnen kunne det så afleveres til en ny avlsgård og omsættes.

Det var ikke en enkel sag at nedlægge en landsby og lægge jorden under en hovedgård, for blev en gård lagt under en hovedgård, der var skattefri og tiendefri, mistede både konge og præster penge.

Baron Løvenskiold måtte derfor søge kancelliet om tilladelse til at nedlægge byen. Den fik han, men på betingelse af, at han et andet sted inden for hovedgårdens område oprettede en ny fæstegård.

Nu havde Løvenskiold den ene

bondegård, og da Christopher Arildsen ikke efter hans mening kunne klare sine forpligtelser, blev han *frasset gården*. Desuden tog man noget jord fra Nyrup. Heraf oprettede Løvenskiold den nye avlsgård, Mineslyst, som han opkaldte efter sin kone.¹² Han var ofte bosiddende på gården sammen med sin familie. Dagbogen fra 1789 beskriver den landlige idyl. Selv om han i 1789 også overtager ansvaret for Løvenborg gods, er han fortsat meget engageret i forandringerne i området. *'Nu er det vinter og ondt vejr'* som han kalder det, men det er tid til skovning, dels gærdsel til hegn, der ikke skal erstattes med stengærder, dels træ til det tømmer, som skal bruges til opbygning af gårde og huse eller blot til vedligeholdelse af bestående.

På sine næsten daglige ture rundt til bønderne ser han, hvad der fattes. Så trænger en bonde til tre fag hus eller nogle læs langhalm eller i

⁵Det blev Sophielyst, Rørholm, Birkholm, Sandholm og Glengården.

⁶Niels Madsen var husmand, og han ejede ikke selv heste, men fik sin jord behandlet mod til gengæld at gøre ugedagsarbejde for baronen.

⁷1 skp. land = ca. 690 m².

⁸evret smør = godt smør.

⁹Tjener hos Løvenskiold.

¹⁰glusk = glubsk i betydningen 'ivrig, grådig, med stor ildhu'

¹¹riste = pløje, bryde jorden.

¹²Frederikke Juliane Marie komtesse Knuth.

Mineslyst / Minnislyst, Tølløsevej 294, omkring 1910 (postkort, Tølløse Lokalkiv).

foråret 1789 til et bæst her og der. Der var skab blandt hestene, og nogle måtte slås ned, men det nytter ikke at gå foråret i møde med for ringe hestebestand. 'Hvorledes skal markarbejdet da blive gennemført?' skriver han.

Af baronens dagbog:

20. marts: Ren og klar luft med frost, forefunden synderlig blæst, været i Sonnerup¹³, hvor alt blev funden i herlig stand, Gud være lovet, på lammene nær, som dør af den stærke kulde ... givet Lars Gabriel to bøge på Sonnerup mark, og Mårsøerne en ask i mosen i Fledskov. Christopher trænger til foder.

26. marts: Været på Sonnerup. Mod foder og kærne kører bønderne parkmøg og fæmøg ud, blander det og sætter det i et par stakke, andre kører sten fra Lars Gabriels

skov til gærdet mod Nyrup mark.

7. maj: Rejst til Sonnerup.

8. maj: Havde frosset lidt om natten, vejret lidt køligt med nordøstlig vind, men op af dagen dejligt. Det er bondedag, på Sonnerup er pløjet nr. 2 til havre, som skal sås i morgen, ligesom i Østrup skov, som skal sås mandag og tirsdag. Pløjet og gødet til byg i nr. 10 og 3 (kun gødning til byg) og pløjet et stykke i Fledskov til en tønde havresæd. Rugen står herlig, kløverne og ærterne ligeså, den nye humle tegner godt ... sat kvierne og køerne på græs i Syvendeskov.

9. maj: Pløjer med 2 studefor-spand. Vil kun bruge stude forår og efterår, det ene par, altså 4, skal sendes til Løvenborg eller Vognserup på græs, de 10 heste skal klare arbejdet, men til stenslæbning er stude gode.

10. maj: Besluttet at beså Sonne-

rupsletten, da vejret tegner godt til olden. Givet Østrupperne på tegning på deres fæstebreve om hoveriforandringer og ladet grave Jens Huggers grøft mod Ugerløse mark.

Således følger baronen forårsarbejdet og beretter om en so, der har fået 7 grise, en høne, der har udruget 13 kyllinger, og at han har 'akkorderet' med Brorfelderne om reparation af vejen fra byen til Ugerløsevejen for 10 rdl., 1 td øl og 3 pottes brændevin.

Ny Sonnerupgård

Nu var betingelserne for at nedlægge gårdene i Sonnerup, at der i stedet blev oprettet et bondebrug et andet sted. Det var således, at den jord, der tilhørte præstegårdene før udskiftningen, i fællesskab med byens øvrige gårde lå spredt på mange forskellige agre, 30-40 steder, ja somme tider 100, for alle skulle have både god og dårlig jord, både nærved og langt væk, og var der ingen præstegård i sognet, så havde præsten alligevel jord eller rette agre i annekssognet.

Ved udskiftningen fik præsten naturligvis samlet sin jord på et sted og i visse sogne var det selve præsten, der tog initiativet til udskiftningen. Det var jo rationalismens epoke, hvor præsterne anså det for deres pligt at gå foran på det landbrugsfaglige og lære bønderne om fåreavl, kartoffeldyrkning og biavl. I Annekssognet blev jor-

den også samlet, og på den måde opstod de såkaldte anneksgårde, herunder én i Ugerløse. I Tuse sogn boede ingen præst, men alligevel havde han agre i både Tuse og Allerup.

Baronen skriver: *Jæger Grønbech i Lodskov foreslår, at jeg samler anneksjorden på et sted. Vil skrive præsten Aagaard herom.*

Det førte til, at der yderst i Tuse sogn ved skellet ind mod Gislinge på en mark, der kaldtes Stutmarken, blev opført en bondegård, hvis landgilde skulle tilfalde sognepræsten i Butterup-Tuse sogn. Da baronen havde fået påbudt – i øvrigt efter aftale med en ven, grev Reventlow – at oprette en ny bondegård, var det naturligt at kalde den Ny Sonnerupgård, et navn der er bevaret til vore dage. Det skete dog først en gang i 1790'erne.

Fra Niels Rolsteds slægtsbog:¹⁴ *Sommeren 1794 blev på Butterups Præstekalds Anneksjord på Tudse mark bygget en ny Bondegård, denne ville Herskabet, jeg skulle have, the¹⁵ Hr. Baronen troede mig dueligt dertil, og jeg troede det selv.*

Så kan vi i øvrigt følge opbygningen af gården, indretningen,

¹³På den gård, som ikke var bortfæstet.

¹⁴Herskabets tro tjener i 12 år. Hans kone, Mette Sophie, var datter af Jæger Grønbech i Lodskov og tjente som kokkepige på Løvenborg.

¹⁵the = thi

Skovfoged Niels Rolsted (fra: Slægten Rolsted 250 år af Richardt Roldsted).

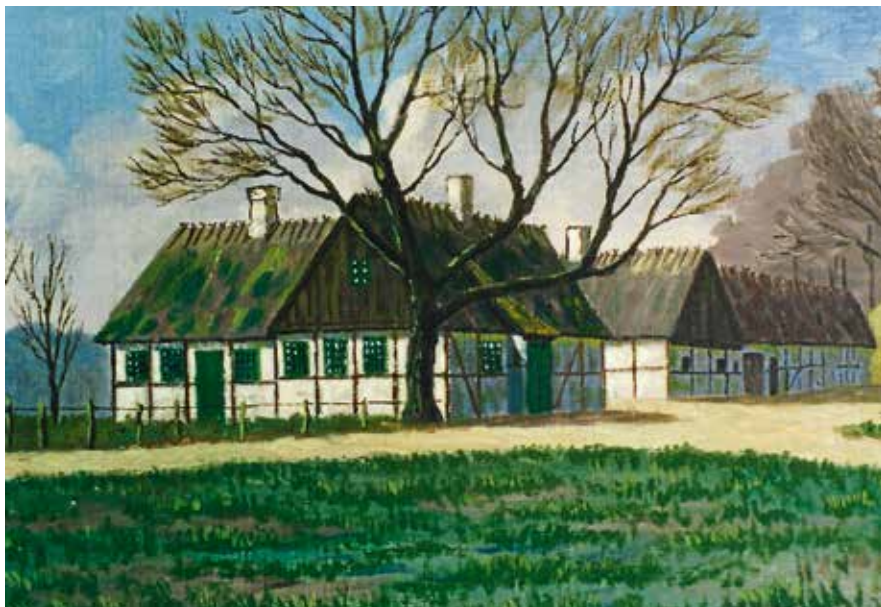
materialer osv. Baronnen skriver: *Bønderne skiber i dag korn i Holbæk. De skal tage tømmer med tilbage til Rolsteds gård.*

Jens Udrider skal købe heste på Roskilde marked til Rolsteds gård. Desværre blev Niels Rolsted syg og måtte forlade gården efter 3-4 år, men baronen slog ikke hånden af sin tro tjener siden 1782. De fik hus at bo i ved Vognserup, hvor de boede sommeren over.

Men Efteråret 1798 kom jeg i det Element, hvortil jeg saa længe havde følt Lyst. Hr. Baronnen beskikkede mig til Skovfoged i Fledskov ved Ugerløse. Den 17de November flyttede vi ind i den usleste Hytte, jeg nogensinde har set. Lergulvet var ganske optraadt, havde Huller og laa en halv Alen under Jordsmonnet udenfor. I Stuen var to smaa Fag Vinduer, hvori det

halve Antal Ruder var faldet ud og Aabningen tilstoppet med et Knippe Ærtehalm. Husets eneste Dør i Gavlen eller Enden vendte ud til Skoven og var så aaben, at den første Sommer krøb ofte Skrubtudser og 2 Gange Snoge ind i Stuen til os. Min Kone græd den Aften vi kom hertil, men jeg stillede hende tilfreds saa godt jeg kunne og trøstede hende med, at næste Sommer fik vi nok bygget et nyt Stuehus, hvilket også skete, dog først Aaret efter, nemlig 1800.

Her lever familien så som skovfogedfolk til 1816, da der Tidligt om Morgenen, den 6te Januar, førend nogen af os var staaet op, kommer En og banker paa Døren, jeg stod op og saae, det var Frederik Bødker fra Reistrup, der bragte et stort Brev. 'Skal vi paa Jagt?', spurgte jeg. 'Nej' svarede han. 'Hvad er der da?', gentog jeg. 'Det ved jeg ikke', var svaret. Jeg blev næsten bange og tænkte 'dette store Brev saa tidligt om morgenen.' Jeg fik tændt lys og begyndte at læse. Fra den 1ste Januarii d. A.. udnævner jeg Dig til Skovrider ved Friherskabet Løvenborg etc.etc. Jeg op til min Kone: 'Moer, moer, jeg er blevet Skovrider'. 'Er du gal', svarede hun fra Sengen.- 'Nej, nej. Her staaer det jo, og med saa megen Løn; staa op og giv den mand noget at leve af.' Derpaa vendte jeg mig til Manden og Spurgte, 'Men Frederik, hvorfor er han kommet så tidligt?' 'Jo' svarede han, 'Baronnen

Skovlyst, skovfogedhuset i Fledskov, malet af Aage Frederiksen (1959).

gav mig strænge Ordre til at være her førend han stod op, saa skulle jeg sige, at Baronen kom herop senere i Dag.

Niels Rolsteds livsforløb er ikke helt sædvanlig: fra forældreløs svinehyrde uden synderlig skolegang udviklede han sig til en dygtig skribent, værdsat tjener og skovfoged, og han var skovrider til 1836.¹⁶ I det år flyttede han udenfor skoven til sin søn Rasmus Rolsted, som havde fået en fæstegård i Nyrup¹⁷, hvor slægten har boet indtil for få år siden.¹⁸ De øvrige børn spredtes vidt omkring. En blev forvalter på Løvenborg jernværk i Norge, en anden ansat ved jernmagasinet

sammesteds, en blev senere skovrider under Løvenborg, en anden skovrider under Ryegård i Hornsherred. En datter blev gift med værver Bahn fra Kæmpehøjhuset mod Vallenderød, og hun blev stammoder til de mange Bahn'er på Holbækegnen.

Poul Carlsens barndomsminder

Selv stammer jeg fra en søn, der hed Eggert, som blev snedker i Højmandshuset i Fledskov, hvor

¹⁶Beretning om hans virke findes på Tølløse Lokalkiv.

¹⁷Rolstedminde.

¹⁸Foredraget er fra 1989.

hans slægt boede, indtil hans farbror solgte huset omkring 1950. Oldefaren, som var veteran fra 1864, blev hjul- og karetmager i Højmandshuset. Ham husker jeg ikke, men i min barndom besøgte jeg jævnligt mine bedsteforældre, Maren og Peder Carlsen i Fledskovhusene. Det kunne være i maj, hvor vi kørte gennem den lysegrønne bøgeskov, eller om efteråret. Så blev det ofte til en vandretur op gennem bakkerne til Sophienholm til noget de kaldte Rummet, hvor vi sankede nødder. Det kunne være ved juletid, og var sneen faldet tæt, kørte vi dertil i kane og med bjældeklang. Inden vi var kommet af sted, var naboer kommet med fodposer og tykke kapper, og mor havde omviklet os børn med flere eksemplarer af Holbæk Amtstidende, som om rejsen skulle gå helt til Nordpolen. Det var en spændende tur, men

Skovvej i Fledskov, malet af Aage Frederiksen (1932).

måske nok spændingen voksende, når vi om aftenen ved et sparsomt lys fra lygternes stearinlys kørte gennem skoven. Havde sneen i mellemtiden under vort besøg slettet alle spor, så kunne der godt opstå tvivl i ens sind, om det var hesten eller far, der bedst kendte vejen gennem skoven.

Vi skulle måske kørt hjem lidt tidligere, men hvad var der så blevet af bedstemors klejner, brunkager, jødekager og andre lækkerier? Hvad med farbrors harmonika oppe på skabet eller bedstefars julesalme om spurven, der havde sin rede, og løven, der havde sin hule, mens frelseren måtte ligge i en fremmed stald på strå.¹⁹

Når vi så var forsamlet, gik snakken, og vi børn lyttede. Så hørte vi om store kæmpetræer, der var fældet i skoven, om Mikkel Ræv med naboens hane, om Henrik på Kanehøj, slagter Ravn i Vallenderød, købmand Bejerholm i Ugerløse og om Valdemar, som min far havde tjent sammen med, og nu var blevet ringer og graver ved Ugerløse kirke. Jo, små krukker har også øren, og meget viden om egnens historie blev givet videre til næste generation på den måde.

¹⁹ Brorsons julesalme: 'Mit hjerte altid van-ker', syvende vers

*En spurv dog har sin rede, og sikre hvile bo,
en svale ej tør lede om nattely og ro,
en løve véd sin hule, hvor den sin ro kan få:
skal sig min frelser skjule i fremmed stald
på strå?*

En ung mand i Tølløse

Jens Aksel Albert Staune var født Hansen i 1882 i Tjæreby, Terslev sogn. Hans kaldenavn var Aksel, og som 14-årig kom han til Tølløse Stationsby for at arbejde på Hotel Håbet som kelner-elev. Nedenstående er uddrag af hans erindringer, skrevet i 1965, og handler om hans tid i Tølløse.

Min fire år ældre broder Carl, som havde lyst til at lære tjenerfaget, havde i 1896 været i lære hos en restauratør i Ringsted og senere et år på Hotel Håbet i Tølløse ved Holbæk. Carl havde dér efter fars mening klaret sig så godt, at han nu havde fået en stilling på Hotel Marienlyst ved Helsingør. Derfor mente

far, at jeg skulle gå samme vej. Jeg ville meget gerne lære et fag og helst snedkerfaget. Min far fik imidlertid trumfet igennem, at Carl skaffede mig plads som hans afløser på Hotel Håbet i Tølløse. Hertil rejste jeg den 1. november 1896. Som kelner - tjener og skopudser – oplevede jeg her en helt ny tilværelse. Hotel Håbet i Tølløse var efter byens størrelse ret præsentabel. Bygningen var langstrakt og i to etager. I den ene halvdel fandtes i stueetagen en købmandsforretning, og på 1. sal boede hotellets ejer. I den anden halvdel fandtes i stueetagen flere restaurationslokaler og køkkenen. På 1. sal herover var værtens privatlejlighed og værelser til udlejning for rejsende samt

Hotel Håbet / Tølløse Hotel på Jernbanevej omkr. 1907 (Tølløse Lokalkiv).

en stor forsamlingsaal. Hotelværten og fruhen havde fire børn: en søn som var maler og tre pigebørn.

Tølløse er en stationsby mellem Roskilde og Holbæk med et meget stort opland. Hertil kommer mange handelsrejsende, som oftest også overnatter på Hotellet.

At pudse de rejsendes fodtøj sorterer under mig, og de boede her ofte i flere nætter. De lejede så et hestekøretøj i rejseladen og kørte rundt til oplandets købmænd og andre forretningsmænd og faldbød deres vareprøver. Ligeledes havde omegnens kreaturhandlere ugentlige samledage af kreaturer og heste ved jernbanestationen. Her blev jævnligt afsluttet handel kreaturhandlerne imellem med dertil hørende lidkøb på Hotellet, og så var det mig, der serverede øller og kaffepunch.

Jeg var, blev der sagt, en lille flink fyr, som havde anlæg for høflighed overfor gæsterne, så jeg tjente mange småskillinger som drikkepenge.

Den stedlige Handels- og Håndværkerforening afholdt også her deres årlige fest med kunstnerisk optræden og bal, hvor selveste Grev Schulin-Zeuthen til Tølløse Slot var til stede. Her havde jeg den store ære at være opvartende tjener, hvorved jeg fik en hel krone i drikkepenge.

Min chef på Hotellet, altså værten, var restauratør Jens Larsen, som var en stor og stærk mand – en

fremtrædende type på en hotelvært. Han foretog sig sjældent andet end at spille Seks-og-tres med stamgæsterne. Han gik ikke af vejen for et stort glas, til daglig kun sodavand med en lille Genever²⁰. Fru Larsen, altså værtens hustru, er der ikke meget at sige om. Hun mødte troligt op i restaurationen, så snart der kom gæster, og hun blev der hele dagen, velsagtens for at kontrollere mig. Der var nemlig ingen anden kontrol – jeg havde selv pengeassen i min lomme. For øvrigt var fruhen altid meget rar mod mig.

Teglværket

I Tølløse blev der, mens jeg var på Hotellet, opført et nyt stort teglværk. Til så stort et værk hører hvad man kalder en dampskorsten, der opføres af specielle sten ved navn diagonalsten. Manden, som udfører arbejdet ved opførelsen, er murer og specialist på dette område. Det var bestemt, at skorstenen skulle være 65 alen²¹ høj.

Murere kom fra et firma i København, og han boede og spiste på Hotellet. Der var ikke så meget at sige om ham, udover at han drak mange øller. En sådan skorsten mures op indvendigt fra, altså uden udvendigt stillads. Materialerne, som skal bruges til opbygning, hejses op med en talje udvendigt på selve skorstenen. For at mureren kan komme op og ned, indmures i skorstenens inderside

Arbejdere foran Tølløse Teglværk ved rejsegildet marts 1897 (Tølløse Lokalkiv).

de stige trin af jern, således, at når skorstenen er færdig, er der trin fra jorden til skorstenens top.

Da skorstenen var færdig, skulle hele Teglværket fotograferes. I den anledning kom der til Hotellet en fotograf, som engagerede mig til at bære hans fotoapparater op til Teglværket. Jeg var selvfølgelig meget interesseret og imponeret af den høje skorsten, og det resulterede i, at mens ingen så det, skulle jeg prøve, om jeg kunne nå skorstenens top. Og jeg nåede toppen og råbte hurra!

Men uha, hvor var det underligt at se ned fra en sådan højde. Da mureren så mig, truede han af mig og råbte, at jeg skulle gå ned, men endelig meget forsigtigt. Det var meget værre at gå ned end at komme

derop. Men jeg kom da velbeholden ned og blev skældt godt ud af mureren, der sagde, at det var farligt at kravle så højt op første gang, og at det var et helt held, at jeg ikke var blevet svimmel og var faldet ned!

Der er mange mennesker, som slet ikke kan tåle at komme ret højt op fra jorden, uden at de bliver svimle. Jeg har senere ved mit arbejde som møllebygger opdaget, at jeg, selv i meget store højder, aldrig mærker spor af svimmelhed. Jeg tror nok, at tjenerfaget måske

²⁰Genever: enebærnsnaps med en alkoholstyrke på 35-38 %. Oprindelig fremstillet som lægemiddel mod tropiske sygdomme. I dag Hollands nationaldrik. Nydes ved stuetemperatur.

²¹En sjællandsk alen = 2 fod = 62,77 cm.

kunne være blevet en særdeles god levevej for mig, men det var ikke min – jeg ville lære et fag. Derfor besluttede jeg mig selvstændigt til at opsiges min plads på Hotel Håbet til den 1. november 1897. Jeg havde på Hotellet tjent penge, så jeg hos byens skræddermester havde bestilt et fint sæt tøj af mørkeblåt stof med en lille fin lys stribe i. En såkaldt Boer-hat med smalt sort bånd, også med en fin hvid stribe i over- og underkant samt en rund bule i havde jeg også købt, tillige med et par fikse sko.

Den store klædekiste fra 1760, som far havde overladt mig, da jeg rejste hjemmefra, havde jeg solgt til gårdskarlen i Rejseladen for 5 kroner og i stedet købt mig en fin håndkuffert. Med den og mit nye tøj viste jeg mig så for Jens Mar-

tinus (hotelværten, red.) den 1. november 1897. Jeg havde ikke skrevet til far om, at jeg rejste fra Hotellet i Tølløse, så jeg regnede med lidt ballade. Vi havde også et lille opgør. Han forlangte, at jeg skulle rejse tilbage igen – jeg havde ikke spurgt, og her kunne jeg ikke være! Jeg havde imidlertid sat mig for, at jeg ville lære et håndværk, enten snedker eller tømrer. Derfor gik jeg til min morbroder Kristian Pedersen i Terslev, som var min formynder. Der fik jeg lov at være foreløbig.

Jens Aksel Albert Staune blev uddannet som snedker og arbejdede gennem årene flere forskellige steder på Sjælland. Han boede en længere årrække i Sorø og vendte ikke efter tiden som kelner på Tølløse Hotel tilbage til byen. Aksel Staune døde i 1968.

Kontingent m.v.

Ægtepar: 250 kr. Enlige: 150 kr.

Kontingentet er for et helt år og kan betales ved mødeaftenerne i januar og februar. Der kan også indbetales på konto 4398 5397081 inden 1. marts.

Er der medlemmer, der ønsker transport til møderne? Ring til et af bestyrelsesmedlemmerne, som vil hjælpe med samkørsel.

Medlemmer har gratis adgang til aftenarrangementerne. Kaffe med brød: 30 kr. Gæstebillet: 20 kr.

Løssalgspris på ekstra numre af medlemsbladet: 30 kr.

Om erhvervshollændere og schweizere

*"At den er skyldig i Mytteri,
som denne Sandhed i Tvivl tør drage,
at Folk er Kongers Hollænderi,
hvis Ost og Smør de har lov at tage,
og som desuden maa ligne Studen,
naar en Forpagter faar Lyst til Huden,
det véd jeg nu."*²²

I fæste- og skifteprotokollerne optræder betegnelserne 'hollænder' og 'schweizer'. Hollander/Hollænder/Holland optræder i Danmark også som efternavn. Det er fristen- de at opfatte disse efternavne som en nationalitetsbetegnelse, der er blevet hængende. Men billedet er noget mere broget.

Hollandske indvandrere

Indvandring fra Holland til det gamle danske land har stået på i mange hundrede år. I første halvdel af 1500-tallet bredte reformati- onen sig i Nederlandene og navn- lig blandt landbefolkningen vandt dåbssindede (gendøbere eller anabaptister) og senere mennonit- terne²³ stor tilslutning.

Frygten for jordens undergang, hvor Guds Vrede ville ramme ved en voldsom oversvømmelse, og det spanske skrækregime, hvor mange protestanter blev brændt på bålet, førte i 1500-tallet til ud- vandring fra hele det nederlandske

kystområde. Fra provinserne Zee- land, Holland, Friesland og Gro- ningen flygtede landbefolkningen bl.a. til Westfalen, Holsten og Dit- marsken og helt til Weichselmun- dingen.²⁴

De religiøst forfulgte dåbssindede og mennonitterne dannede et tæt netværk over hele det plattyske og frisiske kystområde. Deres forbindelser rakte ned til Schweiz, hvor deres reformatoriske bevægelse havde sit udspring. Fra Flandern, hvor den spanske konges stathol- der havde sin residens, flygtede forfulgte protestanter først nord- på til deres trosfæller i Holland. De rige købmænd fra Antwer- pen etablerede sig i Amsterdam, som voksede fra en lille fiskerflæk- ke ved floden Amstel til Republik- kens rigeste handelsby. Men på landet, hvor man allerede døjede med et befolkningsoverskud, var det svært at finde nye eksistens- muligheder. Det har derfor ik- ke været svært for Pompejus Oc-

²²P.A. Heiberg, Anden strofe i 'Min politi- ske Omvendelse – Hymne til Folkevennen.' Heiberg blev landsforvist af kongen for sin kritiske digtning og prosa.

²³Tilhængere af prædikanten Menno Si- monsz, 1496-1561.

²⁴Otto S. Knottnerus (1994), Doperse im- migranten in het Noordduitse kustgebied (1500-1700).

co²⁵ at lokke hollændere og muligvis også flamlændere²⁶ til Amager med Christian II's løfte om et modelsamfund og selveje. Heraf betegnelsen 'hollænderne' som den gængse i Danmark for grønsagsavlerne på Amager.

Mange kolonister i det nordtyske blev forpagtere på større og mindre mejerigårde: de var specialiseret i kvægopdræt og produktion af smør og ost. Langt hen i 1700-tallet blev disse mejeribrug i Holsten og det nordfrisiske område ofte drevet af efterkommere af dåbsindede indvandrere. Deraf opstod betegnelserne 'hollænder' og 'hollænderi' for gårde, der blev drevet efter hollandsk skik, dvs. med fokus på malkekvæg og mejeripro-

duktion. I de danske fæsteprotokoller nævnes også nogle få kvindelige 'hollændere' – de betegnes 'hollænderinde'. Det var et erhverv, hvor kvinderne kunne arbejde selvstændigt, enten som mejerske med flere malkepiger under sig eller direkte som bestyrerinde af et mejeribrug.²⁷

Hollænderne på Sprogø

Det forlyder, at Christian II skulle have overladt det den gang ubeboede Sprogø til nogle hollændere. Disse flyttede senere til Bøtø, som var opdyrket af flere hollandske kolonister.²⁸ I 1569 fik en vis Niels Boesen af kongen lov til at bygge og bo på Sprogø. Der findes ikke mere om ham, men nav-

Sprogø anno 2013 (foto: Erik Lausen).

net tyder ikke på hollandsk herkomst. Efter et ubehageligt ophold på Sprogø befalede Frederik II i 1571, at der skulle bygges et hus på øen, således at rejsende sommer og vinter kunne få tag over hovedet og få mad mod betaling. I 1586 beretter en tysk rejsende, Samuel Kiechel, om sit ophold på Sprogø, som *'beboes af to hollandske Bønder, som ernærer sig af det Kvæg, de holder, og laver lige saa dejligt velsmagende Smør og Ost som i Holland ...'*²⁹

'Hollænder og gæstgiver på Sprogø' var på det tidspunkt Petter Pettersen, som i 1580 sammen med en anden hollænder havde modtaget forpagterbrev af Frederik II. Petter Pettersen har været en egenrådige mand. Han fældede egeskov på øen og satte fiskegarn, der hvor det kunne være til fare for trafikken til øen, og overtrådte derved det, der var fastlagt i fæstebrevet. Kort og godt, han gjorde som det passede ham på trods af retssager. Hans hollandske oprindelse er ikke dokumenteret (kilderne skriver her af efter hinanden). Han efterfulgtes i 1608 af sin søn, Johan Pettersen og efter dennes død i 1636 af Hieronymus Henrichsen Eckleff, som var født i Holsten omkr. 1605 og som betegnes som 'hollænder og gæstgiver på Sprogø'. I 1649 opnår Hieronymus privilegium, således at hans kone og børn kan overtage fæstet efter hans død. Indtil da er der så-

ledes ikke tale om arvefæste på Sprogø og det er heller ikke dokumenteret, at Hieronymus har været i slægt med Pettersen.

Det blev i familien ...

Hieronymus kaldtes også Sprou eller Sproumand efter sit bopælssted. Hans kone var Mette Christophersdatter, som døde på Egholm i 1687, hvor hun boede sine sidste leveår hos sin datter Giedske Hieronymidatter Ecklef. Giedskes mand var gårdfæster (hollænder) på Egholm. En ældre datter, Anne Hieronymidatter Eckleff, (Sprogø 1636 - Sorø 1713) giftede sig med 'hollænder' Diderich Peitersen (1640 -1721), som var fæster på Romsøgården. En tredje datter Marie Hieronymidatter Eckleff giftede sig med Oluf Knudsen Sproumand, hvorefter hun kaldtes Marie Oluf Knudsens. Hun sendte i 1681 et brev med ledsagende vareprøve på 60 stk. brikoste³⁰ til Thomas Kingo og hans hustru.

Oluf fulgte efter sin svigerfar som 'hollænder og gæstgiver' på øen, men brevet til Kingo viser, at det

²⁹Poppo Ockes, Christian II's bankier i Holland. Han sørgede for lån og rekrutterede de fagfolk, som kongen efterlyste.

²⁶Lis Thavlov m.fl.: These om indvandringen på Amager.

²⁷Jf. Finn Grandt Nielsen: 'Hollændere i Odense Amt' hhv. 'Hollændere i Svendborg Amt'.

²⁸I 1552 fik 11 hollændere livbrev på Bøtø.

²⁹Samuel Kiechels Rejse i Norden, 1586.

³⁰En slags knapost.

var kvinden på gården, der stod for produktion af ost og smør, mens manden kunne tage ud på handelsfart eller fiskeri. Maries datter, Anne Olesdatter, og svigersøn, Peder Christensen Sprogøe, var den sidste generation af slægten Eckleff på øen.³¹

Navnet Eckleff

Efternavnet Eckleff(f) kendes ikke fra Holland. Stavemåden med **ck** er typisk for barokken.³² Meget tyder på nordtysk (holstensk eller nordfrisisk) oprindelse. Det forekommer hyppigt i formen Eckleff, Eckloff og Eckleben.³³ Den svenske officersslægt 'von Eckleff'³⁴ peger også i retning af holstensk oprindelse. Flere medlemmer af den danske Ecklefske efterslægt blev købmænd og gæstgivere eller skippere. Navnet er også udbredt i Norge.

I Eiderstedter Landesarkiv findes et gælds-brev fra 1569 fra Sievert Popsen (et frisisk navn) og Henning Eckleff. I området syd for Eiderstedt i Koldenbüttel sogn døde i 1657 en gårdejer ('Hofeigner') Hans Eckleffen. En anden Henning Eckleff (død 1666) ligger begravet i universitetskirken, Paulinerkirche, i Leipzig. Henrik Eckleff var herredsfoged i Tønder i 1600-tallet. Hans søn, Georg Henning Eckleff (1671-1732), endte sin karriere som etatsråd i Holsten.³⁵ Det har ikke været muligt at dokumentere en direkte familieforbinding mellem de sles-

vig-holstenske Eckleff'er og Hieronymus Henrichsen Eckleff.³⁶

Eckleff(f) - Eckleben kan have været et bopælsnavn – efter en gård eller en landsby, men et sådant sted er ikke fundet i kilderne: kun et usikkert stednavn Ekeleff (nu Eglev) på Falster.³⁷ I en tid, hvor man brugte patronym og opkaldte den ældste søn efter farfaren, var der så mange navnesammenfald, at det var praktisk at tilføje et efternavn efter det sted, hvor man boede eller var forpagter, f.eks. Sprogøe, Egholm, Frydendal – familienavne, som alle optræder i Hieronymus Eckleffs danske efterslægt.

Godsernes 'erhvervshollændere'

De første danske godshollændere er fra 1600-tallet. Studehandlen og eksport af stude havde indtil da været en vigtig indtægtskilde, men i midten af 1600-tallet ændrede situationen sig. Det blev sværere at få afsat studene, og man søgte en anden indtægtskilde. En omlægning af driften til kornavl var ikke så enkel – man savnede de tekniske hjælpemidler og navnlig gødning. Kvæget var den sikreste og bedste leverandør, og man begyndte derfor på de store gårde at omlægge driften fra opfodning af stude til mejeribrug.³⁸

Normalt fungerede hollænderiet som en selvstændig enhed - ofte i form af en bortforpagtning af godsets mejeriproduktion. Til et

hollænderi hørte en mælkestue, en smørkælder og gerne en hestekærne. Mange hollænderier var store flotte ejendomme bygget til formålet.³⁹ Flere 'hollændere' var samtidig kvægforpagtere, der formidlede studehandlen. Det var et fint erhverv, der kunne gå i arv og gav gode indtægter.

En 'hollænder', der var schweizer

I modsætning til 'hollænderi' findes ordet 'schweizeri' ikke i Ordbog over det danske sprog.

I skifteprotokollerne for Tølløsegaard nævnes en hollænderiforpagter, Daniel Jordy (1767- 1839).

³¹H.C. Holst: Hollænderne paa Sprogø. Årbog fra Historisk Forening for Midt- og Sydvestsjælland 18. Årgang, 1930.

³²Forleddet e(c)k = oldhøjtysk ekka/ecka - æg, kant, spids eller eih - egetræ.

³³Jf. Familiendatabank Gutsholländer in Dänemark, og www.verwandtd.de.

³⁴Carl Friedrich (von) Eckleff, stifter af en svensk frimurerloge.

³⁵De ejede gården Dyrhus ved Tønder.

³⁶Finn Grandt-Nielsen, Hollænderfamilier på Sprogø og Romsø, Personalhistorisk Tidsskrift 2004, nr. 1.

³⁷Forled : EG = egetræ. Til gengæld fandtes der et Eggloff-Uderwangen i Østpreussen.

³⁸Bent Schiermer Andersen, Staldgård eller hollænderi? Jyske Samlinger, Bind Ny række 6 (1963-1965).

³⁹F.eks. blev de hollandske kolonister på Bøtø frataget deres gårde for at gøre plads til to mejerigårde. Fire år senere fik de dog lov til at vende tilbage.

Hollænderiforpagter Daniel Jordy, Tølløsegården, som ung og som ældre (Tølløse Lokalarkiv).

Jordy blev rekrutteret fra Schweiz for sit kendskab til osteproduktion. Tidsmæssigt falder dette sammen med det schweiziske borgerskabs øgede investering i store sætergårde, der producerede smør og ost, og en stigende interesse i Danmark for alpekvæg med stor mælkeydelse.⁴⁰ Allerede i slutningen af 1700 – tallet blev der på herregårdene indledt indkrydsning af alpekvægracer.

Jordy var gift med Anna Barbara Møller. Ægteparret kom til Danmark med fire børn, og fik yderligere fire efter indvandringen. Jordy betegnes i fæsteprotokollerne også som 'schweizeriforpagter', først på Antvorskov, derefter Falkensten, så Grøntved (nu Sophienholm) og til sidst Tølløsegaard. Hans sønner blev oplært i mejeridrift. Den ældste Johannes (Hans) Jordy blev 'schweizer' på Aastrup, og senere på Gyldenholm. En anden søn, Gottlieb Daniel Jordy (Jardy) (1808-1880) var 'schweizeriforpagter' på Grønnesøgård fra 1834 til 1845. Den yngste søn, Peter Frederich (Fritz) Jordy (1810-1878) var forpagter på Grøntved, og overtog senere schweizeriforpagtningen på Tølløsegaard efter sin far. Han endte som proprietær på Sejergaarden.

En efterkommer i næste generation blev storproducent af ost, og vandt priser for sine oste både i Paris og London.⁴¹

Konklusion

Hovedparten af de danske 'erhvervshollændere' kom fra Holsten. De kan have været efterkommere af hollandske kolonister eller frisere, men det er ikke altid tilfældet.⁴²

Ordet hollænderi og stillingsbetegnelsen hollænder gik efterhånden af brug. Heller ikke ordet 'schweizer' i den særlige betydning af mejeriforpagter har overlevet udviklingen inden for landbruget. Landmændenes hjemmefremstilling af smør og ost blev efterhånden med myndighedernes voksende renhedskrav overtaget af andelsmejerierne, og med den tiltagende adgang til kunstgødning fokuserede godserne gradvist mere på kornavl. Hollænderiet blev til avlsgården, hollænderen/schweizeren til forpagteren, og malkekvæg på grønt græs efterhånden et særsyn navnlig på Sjælland.

⁴⁰Det første danske dyrskue i Randers, 1810.

⁴¹Slægten Jordy, Tølløse Lokalarkiv.

⁴²Jfr. databasen for de såkaldte 'Gutsholländer'

Arkivernes Dag

Siden år 2000 har Tølløse Lokalarkiv hvert år deltaget i den landsdækkende Arkivernes Dag med åbent hus og udstilling. Det gør vi også i år, hvor vi lørdag d. 14. nov. mellem kl. 10 og 15 inviterer inden for til udstilling over temaet "Børn og børneliv i den gamle Tølløse Kommune".

Sæt allerede nu kryds i kalenderen til en forhåbentlig hyggelig dag, hvor arkivet - udover udstillingen - også byder på kaffe og kage samt tid til snak.

Arrangementer 2015/2016

Torsdag d. 8. oktober 2015 kl. 19.30

Tidligere museumsinspektør Helge Torm, Sorø: Hvad er det værd? - bestemmelse af antikviteter. Denne aften kan du få alt eller næsten alt at vide om dine gamle ting: sølv, messing, kobber, tin, porcelæn, billeder, tegninger og almueting. Så tag et par af dine gamle ting med! Begrænset antal pladser. Tilmelding senest d. 06.10.2015 til Erik Lausen (tlf. 59185922) eller Sv. Aage Jørgensen (tlf. 59161019).

Torsdag d. 12. november 2015 kl. 19.30

Forfatter Carsten Egø, Slagelse: Pigerne på Sprogø.

Arrangementer 2015/2016

Torsdag d. 10. december 2015 kl. 19.30

Præst ved Baptistkirken Allan Ibsen: Julemøde / -hygge.

Torsdag d. 14. januar 2016 kl. 19.30

Formand for Holbæk Arkæologiklub Lone Fasmer, Undløse: Møllerne i Elverdamsdalen.

Torsdag d. 11. februar 2016 kl. 19.30

Antropolog Max Pedersen, Gilleleje: De glemte danske udvandrere til Holland.

Torsdag d. 10. marts 2016 kl. 19.30

Generalforsamling og lokalhistorisk quiz ved arkivar Inge-Lis Madsen.

Torsdag d. 14. april 2016 kl. 19.30

Brugsuddeler Kjeld Jensen, SuperBrugsen Tølløse: Fra bydreng til direktør.

Lørdag d. 7. maj 2016 kl. 10.30 (mødested p-pladsen ved Andelslandsbyen Nyvang)

Guidet travetur i Andelslandsbyen Nyvang. Medbring selv mad og drikke til frokost i det grønne. Deltagerpris 20 kr. + entre for egen regning (ca. 110 kr., afhængig af deltagerantallet). Tilmelding senest d. 02.05.2016 til Egil Piil Petersen (tlf. 57801510) eller Carsten Kristoffersen (tlf. 31424884).

Arrangementer 2015/2016

Torsdag d. 9. juni 2016 kl. 18.00 (mødested p-pladsen ved Tølløse Kirke)

Byvandring i Gl. Tølløse med arkivar Inge-Lis Madsen som guide. Herefter traktering i Tølløse Skoven ved Skovfogedhuset eller i Foderstedet. Deltagerpris inkl. trakterement 100 kr./pers. Max. 40 deltagere. Tilmelding senest d. 02.06.2016 til Vivian Pihl (tlf. 60627174) eller Eigil Piil Petersen (tlf. 57801510). Mere om arrangementet i næste medlemsblad.

Søndag d. 4. september 2016 kl. 12.00: Det Store Theselskab på Holbæk Museum

Lørdag d. 10. september 2016 busudflugt til Nordisk Film i Valby
Guidet rundvisning efterfulgt af frokost et sted i byen. Dagen slutter med en guidet bustur: Københavns Havn nord/syd, Refshaleøen m.m. Pris inkl. trakterement 500 kr./pers. Afg. Ugerløse Kirke kl. 08.00, St. Merløse St. kl. 08.15, Tølløse St. kl. 08.30. Max. 53 deltagere. Tilmelding senest d. 01.09.2016 til Vivian Pihl (tlf. 60627174) eller Carsten Kristoffersen (tlf. 31424884). Mere om turen i næste medlemsblad.

Lokalhistorisk Forening for Tølløse Egnen

Formand

Svend Aage K. Jørgensen
Svalevej 1
4340 Tølløse
E-mail: svaakj@tollose.dk
Tlf. 59 16 10 19

Næstformand

Marina Wijngaard
Østergade 20
4340 Tølløse
E-mail: marina@tollose.dk
Tlf. 59 18 58 41

Kasserer

Erik Lausen
Lindestien 5
4340 Tølløse
E-mail: erik@tollose.dk
Tlf. 59 18 59 22

Bestyrelsesmedlemmer

John Jeppesen
Jernbanevej 19
4340 Tølløse
E-mail: john@tollose.dk
Tlf. 60 84 09 07

Eigil Piil Petersen

Fasanvej 7
4370 St. Merløse
E-mail: eigil@tollose.dk
Tlf. 57 80 15 10

Grethe Preisler

Pilevej 90
4340 Tølløse
E-mail: grethe@tollose.dk
Tlf. 59 19 47 57

Kirsten Lousdal

Stærvej 14
4350 Ugerløse
E-mail: kirsten@tollose.dk
Tlf. 21 90 40 07

Bestyrelsessuppleanter**Vivian Pihl**

Pilevej 60
4340 Tølløse
E-mail: vivian@tollose.dk
Tlf. 60 62 71 74

Carsten Kristoffersen

Bakkedraget 14
4340 Tølløse
E-mail: carsten@tollose.dk
Tlf. 31 42 48 84

Foreningens hjemmeside

www.tølløse.dk
webmaster: John Jeppesen

Holbæk Arkiverne / Tølløse Lokalarkiv

Hjortholmvej 9
4340 Tølløse
Tlf. 72 36 70 83 / 72 36 36 24
E-mail: tollose-arkiv@holb.dk

Arkivets åbningstider

Onsdag kl. 13.00 – 17.00

Arkivleder

Inge-Lis Madsen
Nybyvej 62
4340 Tølløse
Tlf. 59 18 68 85
E-mail: ilm@holb.dk